

Henrik Gabriel Porthan
Muinaisesta kveenien heimosta
Johdanto
Per Pippin Aspaas ja Teemu Ryymin

Johdanto

Alkuperäinen teos Muinaisesta kveenien heimosta julkaistiin Turussa vuonna 1788 (Porthan-Vegelius 1788). Tekstin on kääntänyt suomeksi latinan professori Iiro Kajanto ja se on julkaistu teoksessa Henrik Gabriel Porthan: Valitut Teokset, Jyväskylä 1982, s. 237–247 (Porthan-Wegelius 1982). Kajannon käännös julkaistaan tässä rinnan meidän norjankielisen käännöksemme kanssa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ystävällisellä suostumuksella. Niissä harvoissa kohdin, joissa meidän ja Kajannon käännöksen välillä on merkityseroja, on niitä selvitetty norjankielisen tekstimme loppuviitteissä.

Siitä historiallisesta tutkimusympäristöstä ja yhteiskunnallisesta viitekehystä, joissa Porthan toimi, sekä Porthanin ja Wegeliuksen elämästä on lisätietoja artikkelin ensimmäisessä osassa.

Muinaisesta kveenien heimosta

1788

Respondenttina Henr. Wegelius

§ I

Pohjois-Suomen vanhassa historiassa mainittujen kansojen joukossa on tuskin ainuttakaan, jonka asuinseuduista, sukulaisuussuhteista ja vaiheista tiedot olisivat hämäämpiä ja epävarmempia kuin muinaiset kveenit. Historioitsijat sijoittavat tämän tunnetusti maineikkaan kansan kuka minnekin, ja yhdistävät sen kuka mihinkin heimoon, useimmiten umpimähkään, turmellen uusilla kuvitteluillaan vanhojen kirjoittajien uskottavuutta.

Kuuluisa polyhistori Ihre on sen takia tehnyt kiitettävän teon pannahsaan aisoihin tämänkaltaiset epämääräiset käsitykset. Tapan- sa mukaan erittäin oppineesti, tämän muinaisen kansan vaiheita selvitellessään hän on jättänyt sikseen tarujen ja arveluiden parven ja vakuuttanut kansan oikean ja pysyvän asuinpaikan sijainneen nykyisessä Norrlantissa.¹ Hänen käsityksensä omaksumisen esteenä tuskin on *Norjan alkuvaiheiden (Fundinn Noregur)* nimellä tunnettu taru, joka sijoittaa kveenien maan Pohjanlahden itärannalle.² Pырittyään mainitussa väitöskirjassaan tarun sanoja suopeammin tulkiten tekemään sen uskottavuuden tyhjäksi tai saamaan sen kansaan sopusointuun,³ terävä-älyinen miehemme on myöhemmin toisaalla selkeästi osoittanut, ettei tarulle ole annettava historian seikkoja määriteltäessä mitään arvoa.⁴

Ihre paljasti myös erittäin elegantisti sen erehdyksen syyn, joka harhautti amatseja tai Naisten maata pohjois-Suomesta etsivää Adam bremeniläistä. Jos tämä erehdys (joka on saanut alkunsa samansointuisista sanoista [*Quenlandia*, vrt. ruots. *kvinnna*], kieltä huonosti osaavien tulkitessa toista sanaa toisen avulla) on paljon varhempaa perua, lienee se Ihren mukaan pannut alulle jo Tacituk- sen (*Germania* 45,6) mainitseman kulkupuheen sithonien heimosta, jota nainen hallitsee, todella outo tapa muinaisen pohjois-Suomen hurjien ja sotaisten asukkaiden keskuudessa! Jos Adam tunsii tämän kohdan, ei liene mieletöntä uskoa, että se on saanut hänet ja muut entistä enemmän uskomaan selitysyrittystä.

Ihre osoittaa edelleen asiantuntevasti kveenien olleen svealaisten heimoa vanhempia, svealaisten joita yleisesti pidetään Odinin pohjoiseen viemänä uudisasutuksena (jätän muiden pohdittavaksi, onko vanhojen kirjoittajien mainitsemia ja monista taruista tunnettuja *jotunejakin* etsittävä kveenien keskuudesta). Erinomaisin perustein hän huomauttaa, ettei Norrlanti, kveenien tärkein asuinpaikka ainakin svealaisten tulon jälkeen, aikoinaan kuulunut Svean kuningaskuntaan.⁵

Kuuluisa oppinut ei kuitenkaan ole kyllin selvästi selittänyt, mihin sukuun hänen mielestään kveenit kuuluivat. Hän näyttää kuitenkin kallistuvan käsitykseen, minkä mukaan kveenit olivat suomensukuisia ja veriheimolaisina lähempänä suomalaisia kuin konsanaan lappalaisia.⁶ Koska tämä ei minusta näytä täysin hyväksyttävältä, vaikka muuten suuresti arvostankin Ihren auktoriteettia, ja koska minulla on yhtä ja toista muutakin, joka lisäksi voitaneen liittää hänen kuuluisaan esityksensä muinaisten kveenien vaiheista, olen valinnut tämän aiheen koetellakseni sen selittämisesä nuoruudenvoimiani ja saadakseni aikaan jonkinlaisen näytteen utteruudestani. Pyydän kunnioittavasti, että hyväntahtoinen lukija suhtautuisi suopeasti yritykseeni ja antaisi anteeksi älyn ja opin puutteen haluni vuoksi palvella isänmaata ja valaista sen historiaa.

§ II

Kaikki asiantuntijat tietävät tärkeimmän muinaisia kveenejä käsitelleen kirjailijan olleen Alfredin, Englannin muinaisen mahtavan kuninkaan. Ilman häntä ei olisi toivoakaan saada valaistusta kveenien historiaan. Tämä kuuluisa kuningas sai Ottarilta, merkittävältä norjalaiselta, äärettömän arvokkaan kuvauksen isänmaansa ja naapuriseutujen sijainnista (sitä on tapana nimittää *Ottarin Ympäripurjehdukseksi*) ja liitti sen muinaisenglanniksi kääntämänsä Orosiuksen historiankirjan johdantoon. Ihre, m.t. s. 9 osoittaa, missä tämä erinomainen muinaisuuden muistomerkki on painettuna luettavissa. Häntä täydentää erinomaisella asiantuntemuksellaan Langebek kuuluisassa teoksessaan *Scriptores rerum Danicarum medii aevi* [Tanskan keskiajan historian kirjoittajat] II s. 106 seur.,⁷ jossa *Ympäripurjehdus* on saatavilla huolellisesti toimitettuna (siinä määrin kuin oli mahdollista ilman pergamenttejä) ja perusteellisin nootein valaistuna. Joh. Reinh. Forster, *Geschichte der Entdeckungen und*

Schiffarten im Norden s. 73 nootti, kertoo vielä tarkemman tekstin olevan saatavilla kuningas Alfredin muinaisenglantilaisen Orosius-käännöksen laitoksessa, jonka Daines Barrington julkaisi Lontoossa 1773. Laitoksen lopussa on huomautuksia ja maantieteellinen kartta (Forsterin huolellisesti laatimat), vaikka hän valittaakin, ettei niitä ole kyllin huolellisesti painettu. Forster lisää, ei ilman katkeria moitteita, että Barrington oli uudelleen julkaissut Ympäripurjehduksen tekstin kirjassaan *Miscellanies* v. 1781, mutta ilman Forsterin huomautuksia. Valitettavasti minulla ei toistaiseksi ole ollut tilaisuutta tutustua kumpaankaan englantilaiseen kirjaan.

Seuraavassa on Alfredin kveenejä koskeva kohta sellaisena kuin se on luettavissa Langebekillä sekä sen käännös [Porthanin käyttämä muinaisenglantilainen teksti on osaksi virheellinen, eikä transkriptio vastaa nykyajan vaatimuksia. Olen korvannut Porthanin tekstin uusimpien julkaisujen mukaisella. Porthanilla oleva latinankielinen käännös on sen sijaan suurinpiirtein oikea]:

Ðonne is tœmnes þæm lande sūðewardum, on ððre healfre þæs mōres. Swēoland, oþ þæt land norðeward; and tœmnes þæm lande norðewardum, Cwēna land. þā Cwēnas hergiað hwilum on ðā Norðmen ofer ðone mōr, hwilum þā Norðmen on hý. And þær sint swiðe micle meras fersce geond þā mōras; and berað þā Cwēnas hyra scyfu ofer land on ðā meras and þanon hergiað on ðā Norðmen: hý habbað swýðe lýtle scyfa and swýðe lēohte.

”Vastapäätä tuota seutua (Norjaa) ja samansuuntaisena etelään päin, toisella puolen vuoria, sijaitsee Ruotsi, tuohon seutuun asti pohjoisessa. Ja vastapäätä tuota seutua ja samansuuntaisena pohjoiseen päin kveenien maa (Cvena land). Kveenit ryöstelevät toisinaan norjalaisia noiden vuorten tuolla puolen, toisinaan norjalaiset vuorostaan heitä. Vuorten välissä on monia suolattomia järviä. Kveenit kuljettavat laivojaan maan ylitse näille järville ja ryöstelevät sieltä käsin norjalaisia. Heidän laivansa ovat hyvin pieniä ja hyvin kevyitä.”

Jotta hänen tästä kansasta antamansa todiste ymmärrettäisiin oikein, on muutamia sanoja ensin selitettävä. Oxfordilaiset, jotka liittivät *Ottarin Ympäripurjehduksen* Joh. Spelmannin toimittamaan *Kuningas Alfredin elämäkertaan* (Oxford 1678), käänsivät sanan *more* sanalla *montes* [vuoret], ymmärtäen sen tarkoittavan Norjaa Ruotsista erottavaa vuoristoa. Forster sen sijaan, m.t. s. 90, ymmärtää sen saksalaiseksi ja englantilaiseksi sanaksi *moor*, autio, viljelykseen tuskin sovelias suoalue. Edellinen selitys vaikuttaa paljon hyväksyttävämmältä. Ei näet ole todennäköistä, että alueen

luonteen hyvin tunteva Ottar olisi unohtanut kummankin valtakunnan väliset tunturit ja esittänyt isänmaansa rajoiksi paljon vähemmän merkittävät suoalueet. Toiseksi Juniuksen *Etymologicum Anglicum*, sana *more*, osoittaa, että *mor* on muinaisenglannissa tarkoittanut vuorta.⁸ Forster ei ole esittänyt pätevää syytä miksi Alfred olisi poikennut tästä merkityksestä, jota tekstiyhteys selvästi edellyttää (Langebek s. 125).

On siten varmaa, että tunturit, jotka erottavat Norjan eteläosan Ruotsista, ovat aikoinaan erottaneet pohjois-Norjan kveenien maasta, joka sen vuoksi on sijainnut Ruotsin pohjois- ja Norjan itäpuolella. Tämän johdosta on päivänselvää, että maa on ollut nykyinen Norrlanti.

Väliin pannut sanat, *op þæt land norðeward* (jonka oxfordilaiset ovat jättäneet pois latinalaisesta, myöhempien julkaisijoitten toistamasta käännöksestä) aiheuttavat enemmän vaivaa. Ellei kohtaa ole pidettävä interpolaationa, on se Langebekin mukaan antamamme sanajako säilyttäen tulkittava: ”etelässä vuorten toisella puolella on Ruotsi, joka ulottuu tuohon alueeseen (Norjaan?) asti pohjoisessa (rajoittuu pohjoisosassaan Norjaan)”, mikä on varsin typerää tautologiaa. Tai sanat on jaettava seuraavasti: *on öðre healfre þæs möres, Swēoland. Op þæt land norðeward, and toemnes þaem lande nordðewardum, Cwēnaland*, mikä tarkoittaa: ”vuorten toisella puolella on Ruotsi. Tuon alueen (Norjan? vai onko tässä ymmärrettävä tarkoitettavan Ruotsia, ja käännettävä: tämän maan) pohjoispuolella ja vastapäätä saman seudun pohjoisosaa (nimittäin tunturien toisella puolella) sijaitsee kveenien maa.”⁹ Miten tahansa sanoja tulkitaankin, selvää on, että kveenien maa on sijainnut Ruotsin pohjoispuolella. Mutta ei myöskään näytä mielettömältä, että osa muinaista kveenien maata olisi sijainnut suuren osan Norjaa (Ruijaa tietysti lukuunottamatta) pohjoispuolella. Mutta jokainen huomaa, että tälläkin tavoin lauserakenne on kömpelö. Jos sanat *op þæt land norðeward* kokonaan hylättäisiin, se olisi paljon sujuvampi.

Norjan puoleisilla tuntureillamme (selvästi näet tarkoitetaan näitä) on varmasti lukuisia järviä, joihin norjalaisia ryöstelemään lähtevät kveenit ovat voineet kuljettaa laivansa. Tällaisia järviä ovat esim. *Mjösen, Sälbo, Snaasen*.

Ottarin todiste estää siten selvästi etsimästä kveenien kotipaikkaa Suomesta. Olisi lievästi sanoen outoa väittää, että ainoastaan tunturit erottaisivat maamme Norjasta. Ihre sanookin osuvasti: ”Molemmipuoliset ryöstöretket osoittavat selvästi naapuruutta. Koska (Ot-

tar) mainitsee, että norjalaisia ja kveenejä erottavat toisistaan vuoriharjanteiden lisäksi ainoastaan suolattomat järvet, osoittaa tämä, etteivät he ole saapuneet Pohjanlahden toiselle puolelle. Saman vahvistavat heidän maissa kuljetettavat aluksensa, joissa he eivät olisi uskaltaneet aavemalle merelle” (main. väitösk. s. 8 seur.). Palautettuamme mieliin, ettei Ottarin aikana ainoakaan norjalainen ollut asettunut asumaan Haalogalandin pohjoispuolelle (kuten hän itse selvästi ilmaisee, kts. Langebek, m.t. s. 108 ja 113 nootti b ja y), on meidän pääteltävä kveenien asuneen etupäässä nykyisissä Hälsinglandin, Jämtlandin, Medelpadin samoin kuin Ångermanlandin ja Länsipohjan maakunnissa.

§ III

En ole laisinkaan varma siitä, ulottivatko kveenit asuinalueensa myös vastakkaiselle Pohjanlahden rannalle (nykyiselle Pohjanmaalle), seikka jota Ihre, etupäässä tyydyttääkseen Torfaeuksen ja muiden otaksumia, ei uskaltanut kieltää. Mitkään todisteet eivät ainkaan osoita, että he olisivat olleet yhteydessä muuhun Suomeen. Jos, kuten edempänä pyrin osoittamaan, kveenit olivat muinaisten hälsinglandilaisten esi-isiä, näyttää todennäköiseltä, että heidän alueittensa rajat ovat aikoinaan ulottuneet Oulujärveen ja -jokeen asti. Hälsinglandilaiset väittivät näet aikoinaan näiden erottavan heidän alueensa Suomesta.¹⁰ Sensijaan voitaneen tuskin uskoa, että he olisivat hallinneet etelä-Pohjanmaata.

Torfaeus perustaa käsityksensä kveenien asuinseuduista Pohjanlahden itäpuolella joidenkin islantilaisten saagojen auktoriteetille. Mutta tiedetään jo riittävän hyvin, miten horjuva näiden uskottavuus maantieteellisissä asioissa yleensä on milloin kyseessä ovat kaukaisemmat seudut, ja missä arvossa sitä on pidettävä silloin kun se on ristiriidassa varmempien kirjallisten lähteiden kanssa. Epäilyksiäni lisää Torfaeuksen julkaisema kuvaus sotaretkistä, joihin norjalaiset olivat ryhtyneet kyrialaisia tai karjalaisia vastaan kveenien kuninkaan Faravidin (noin 877?) puolesta.¹¹ Kerrotaan näet, että kveenien maasta Karjalaan lähdössä olevat norjalaiset ”nousivat vuorelle,” joka siis olisi kummankin alueen rajana. Emme tiedä mistään vuorenharjanteesta, joka tulisi Pohjanmaalta Karjalaan pyrkijöitä vastaan, olisi erittäin korkea tai työläs nousta. Saattaisi uskoa kuvauksen kirjoittajien sijoittaneen kveenit Norjan tunturien

pohjois- ja karjalaiset sen eteläpuolelle tai paikallistuntemuksen puutteen vuoksi siirtäneen tunturit, joiden hän oli kuullut erottavan Norjan kveenien maasta, jälkimmäisen ja Karjalan väliin, ellei hän lisäisi: ”Faravid ja Thorolf (norjalaisten päällikkö) palasivat runsaat saaliit mukanaan kveenien maahan. Vahvistettuaan ystävyysliittonsa kveenien kanssa Thorolf vetäytyi vuorelle (Norjan tuntureille) ja siirtyi Vefsifenin vuonolle,” jne. Kirjoittaja näyttää siten avokätisesti lahjoittaneen uusia, Norjan kaltaisia tuntureita Karjalan ja kveenien maan välille (jota siten on erittäin hankala etsiä) tai sijoittaneen Karjalan Jäämeren rannalle ja Karjalanrannan niemimaalle [Kuola?], niin että Haalogalandista sinne pyrkivien olisi kahdesti ylitettävä Norjan tunturit. Jos hyväksymme jälkimmäisen selityksen, ei se ole vastoin käsitystämme kveenien maan sijainnista. Karjalaisten tiedetään ottaneen haltuunsa Suomenlahden ja Vienanmeren väliset, kumpaankin mereen rajoittuvat alueet. Sen vuoksi ei sovi pitää ihmeellisenä, jos heitä tapaa kummankin merenrannan läheisyydessä. Ei ole myöskään vaikea uskoa heidän toisinaan, Kajaanin kihlakunnan järviä ja Oulujokea myöten kulkien, käyneen Pohjanlahdenkin rannikolla, mikäli pätevät todisteet otaksumaa tukevat.

§ IV

Perustetta etevien oppineiden käsitykselle Pohjanmaasta kveenien pääasiallisena kotipaikkana näkyy lisäksi haettavan tämän muinaisen kansan nimen *Queni* tai *Quaeni* ja nimen *Kainu* sukulaisuudesta. Jälkimmäisellä nimellä karjalaiset ja savolaiset kutsuvat yhä vieläkin Pohjanmaata,¹² ja siitä on johdettu nimi *Kajaani* (Cajana ja Cajania). Todiste ei todellakaan näytä aivan epätodennäköiseltä. Lisäksi tulee se, että Ihren mukaan ”Norjalaiset nimittävät nykyään kveeneiksi niitä Ruijan asukkaita, jotka ovat suomalaista syntyperää ja puhuvat suomea. Nämä eivät eroa muista lappalaisista ainoastaan kieleltään vaan myös vaaleammalta ihonväriltään samoin kuin pitemmältä vartaloltaan. On siten täysin selvää, että kansat ovat eri alkuperää.”¹³ Onkin tunnustettava näyttävän varsin todennäköiseltä, että nämä Lapin suomensukuiset asukkaat ovat suurimmaksi osaksi kotoisin Pohjanmaalta ja niistä Länsipohjan pitäjistä, joiden suomea puhuvat asukkaat ovat pohjalaisten kanssa samaa sukujuurta. Nykyäänkin joillakin heistä on tapana puutteen johdattamina tai

eksyneinä vaeltaa Lappiin hankkiakseen siellä etupäässä kalastuksella elantonsa. Että norjalaisilla on tapana sisällyttää pohjalaisetkin nimen kveenit piiriin, ilmenee siitäkin, että näitä havaitaan nimenomaan nimitettävän itä-kveeneiksi ja heidän samoinkuin läheisten länsipohjalaisten (joita siten saattaisi uskoa nimitettävän länsikveeneiksi) maata nimellä *Qwäneland*.¹⁴

En kuitenkaan usko, että kaikki tämä riittää saamaan muinaisia kveenejä suomensukuisiksi. Ensiksikin pohjoispohjalaiset, joille ja joiden maalle savolaiset ja karjalaiset (joilla aikoinaan oli vähän kanssakäymistä eteläpohjalaisten kanssa ja jotka sen vuoksi tunsivat näitä huonommin) antavat nimen *kainulainen* ja *Kainu*, torjuvat itse tämän nimityksen¹⁵ ja siirtävät sen Länsipohjan asukkaita koskemaan, ennen kaikkea niitä (torniolaiset ym.), jotka puhuvat suomea ja jotka muutenkin ovat heitä lähinnä. Tästäkin näyttää voitavan päätellä, että kveenien oikeat asuinseudut ovat aikoinaan sijainneet Pohjanlahden länsirannalla. Pyrkiessään ulottamaan alueitaan itään he kohtasivat karjalaisia, jotka samalla tavoin olivat siirtämässä rajojaan kohti länttä ja Pohjanlahden rannikkoa. Tämän vuoksi entisille asuinsijoilleen jääneet karjalaiset ja savolaiset antoivat nimen kveenit, joka kuului ensimmäiselle heitä lännessä vastassa olevalle vieraille kansalle, ensin tosin tälle, mutta näiden vähitellen väistyttyä saman maan uusille asukkaille (vaikka nämä olivatkin heidän kanssaan samaa sukujuurta), varsin tavallinen erehdys.¹⁶ Nämä puolestaan liittivät sen omiin samalla suunnalla oleviin naapureihinsa. Mikään muu syy ei uskottavasti saanut norjalaisia nimittämään Ruijan tunturien toiselta puolen heitä vastassa olevia suomalaisia kveeneiksi, nimi joka aikoinaan oli kuulunut toisille, ennen kaikkea etelä-Norjan tunturien takaisille naapureille.

Tämänkaltaiselta sekannukselta ei käsitykseni mukaan ole välttynyt edellä mainitsemani *Norjan alkuvaiheiden* tekijä, tai täydellisemmän *Kuningas Olavi Tryggvenpojan historian* kirjoittaja,¹⁷ ja monet muut ovat seuranneet heitä.

Näyttää varsin uskottavalta, että nimi on lähtöisin lappalaisilta ja että se on heiltä siirtynyt norjalaisille. Lapin kielessä nimi ei kuitenkaan osoita suomalaista alkuperää olevia henkilöitä (joita lappalaiset nimittävät oikealla ja kotimaisella kansannimellä *suomalats*), vaan päinvastoin tarkoittaa ruotsalaisten ja norjalaisten yhteistä sukua. Tähän sopii loistavasti erinomaisen *Lexicon Lapponicum* (joka äskettäin on julkaistu kuninkaallisen Lapin seurakuntien hallinnon toimesta ja kustannuksella, Tukholma 1780) etevien tekijöi-

den väite, heidän kirjoittaessaan sanan *Kainolats* kohdalla: ”Kainolats, Kainahaljo, tällä tavoin lappalaiset nimittävät ruotsalaisia ja norjalaisia. Kainahalja, ruotsalainen tai norjalainen nainen. – Nimi näyttää saaneen alkunsa suomalaisesta sanasta Cainho: Hälsinglandilainen tai ruotsalainen;¹⁸ tästä Cainho kylä, muuan kylä Tornion kaupungin lähetyvillä, Helsingbyn.” Sanat tuovat useammassakin mielessä valaistusta ja tukea edellä esitetylle.

§ V

Ottar ei kerro kveenien kielestä tai tavoista mitään, mikä ratkaisisi kiistan heidän alkuperästään. Hän erottaa heidät kuitenkin selvästi finneistä (eli lappalaisista) samoin kuin pohjanmiehistä (norjalaisista). Hän ei edes otaksumalla, kuten huomaamme hänen tehneen bjarmalaisten suhteen,¹⁹ yhdistä kveenejä suomalaisiin heimoihin. En välitä todisteesta, joka on saatavissa Adam bremeniläisen suomalaisia Hälsinglandin muinaisina asukkaina koskevista kuvitelmita. Kaikki asiantuntijat ovat selvillä siitä, ettei siihen ole laisinkaan luottamista.²⁰ Jos häntä haluaa tulkita suopeasti, on uskottava hänellä olleen mielessä alueen naapurina olevat lappalaiset. Paljon valaistusta ja apua kveenien alkuperää ja sukulaisuussuhteita selvitetessä ei myöskään saada norjalaisten ja islantilaisten vanhoista tarinoista. Mikäli on uskottava Torfaeuksella tavattavaa kertomusta kainulaisten kuninkaasta Faravidistä ja Arngrim Joonanpojan kertomusta kveenien kuninkaantytästä Miollasta (*Crymogaeae* s. 114),²¹ nämäkin suomenkielen luonteesta tyystin poikkeavat nimet johdattavat ajatukset germaani- ja goottilaisperäiseen kansaan.

Esitetyt kirjalliset todisteet eivät salli etsiä kveenejä Vianmeren lähetyviltä. En sen vuoksi voi mitenkään hyväksyä Forsterin käsitystä hänen sekoittaessaan kveenit suomalaisiin ja antaessa heille peräti karjalaisten asuinseudut.²² Hänen käsityksensä tueksi esittämänsä perusteet eivät mielestäni ole vakuuttavia. Hän tulkitsee Alfredin mainitseman *Cven-Saen* Vianmereksi ja etsii nurinkurisesti kveenejä tämän meren lähetyviltä. Kuninkaallinen kirjailija on kuitenkin niin selvästi sijoittanut heidät Norrlantiin, että Forster itse toisaalla kertoo kveenien maan sijainneen Sveanmaan pohjoispuolella (m.t. s. 84, vrt. myös s. 85 nootti 43). Kuinka heitä silloin voitaisiin etsiä Suomesta? Kuvatessaan Vianmerta, jossa hän osoittaa käyneensä ja jonka hän ilmaisee tuntevansa, Ottar ei mil-

loinkaan kutsu sitä tuolla nimellä. Kun Alfred sitäpaitsi kertoo Germanian ulottuneen pohjoisessa kveenien mereen asti (*Cven-Sae*), selviää tästäkin hänen puhuvan Itämerestä, jonka rannoilla kveenit joka tapauksessa asuivat, ei Vienanmerestä, jonne ei tietääkseni kukaan ole ulottanut Germanian rajoja. Välillä on näet suomen-, ei germaanisukuisten kansanheimojen aina asumaa maata. Mitään merkitystä ei ole sillä, että hän huomauttaa Alfredin kutsuvan tuota kveenien merta valtamereksi (*Garseeg*). Sillä tunnetusti muillakin vanhoilla kirjoittajilla on usein ollut Itämerestä samanlainen käsitys.

Nootit

- 1 Väitöskirjassa *de Quenlandia Antiqua* [Muinaisesta kveenien maasta], jonka Ol. Eneroth Ihren esimiehyydellä julkaisi Upsalassa 1767 ja josta valtaosan Schlözer saksaksi käännettynä liitti teokseensa *Allgemeine Nordische Geschichte* s. 483–490.
- 2 Aivan alussa. Kts. Björnerin *Kämpa-dater*.
- 3 § VIII. Selvää kuitenkin on, ettei teksti tällaista parannuskeinoa salli.
- 4 Kts. Ihren *Bref, rörande then Isländska Edda* s. 26 seurr. Että tämä taru on liian myöhäinen kelvatakseen todisteeksi näin varhaisista asioista selviää siitäkin, että se s. 3 tekee eron lappalaisten ja Ruijan asukkaiden välillä. Ellei kohta ole interpoloitu, on minun sen vuoksi vaikea uskoa, että taru olisi kirjoitettu Snorre Sturlasonin aikana. Mutta eniten tarun luotettavuutta vähentää se, että se on selvästi ristiriidassa paljon luotettavamman auktorin, Ottarin (josta kohta enemmän) kanssa.
- 5 Schöning näyttää kuitenkin liian innokkaasti tästä päättelevän, että suurin osa aluetta oli aikoinaan kuulunut norjalaisille. Vrt. hänen *Forsög til de Nordiske Landes, särdeles Norges, Gamle Geographie* § 11, 12, 43–46. Se mitä Ottar kohtaa esitettävässä kohdassa kertoo näillä seuduilla asuvien kveenien (jotka Schöning nurinkurisesti sijoittaa Suomeen ja joita hän kiihkeästi halventaa) alituisista sodista norjalaisia vastaan, osoittaa riittävän selvästi, etteivät nämä alueet ole muinoin kuuluneet norjalaisten valtapiiriin.
- 6 *Main. väitösk.* § IX ja XVI.
- 7 Vrt. myös *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen*, 1765 kappale 78, jossa arvostellaan Murrayn väitöskirjaa Ottarin Ympäripurjehduksesta.
- 8 Vrt. myös Ihre, *Gloss. Sviogoth*. [Svea-göötalainen sanasto], sana *mor*: saltus, silva densior [tuuhea metsä]; sama tekijä Lindahlin ja Öhrlingin *Lexicon Lapponicum*in esipuheessa s. XXI, samoinkuin mainittu *Lexicon*, sanat *muor* tai *muora*.

- 9 [Edellinen tavujako on nykyisten julkaisujen mukainen].
- 10 Kts. Peringskiöld, *Monument. Upland*. [Uplandin muistomerkkejä] s. 3 scurr. ja *Monum. Ullerak*. [Ulleräkersin muistomerkkejä] s. 150.
- 11 *Hist. rer. Norvegicar*. [Norjan historia] II s. 32: "Tultuaan kveenien maahan . . . he varustivat sotajoukon . . . Noustuaan vuorelle he alkoivat sotia karjalaisia vastaan, jotka ensinnä olivat ahdistaneet kainulaisia." Ja s. 34: "Samaan aikaan Thorolf lähti sata seuralaista mukanaan kveenien maahan kuningas Faravidin luo. Yhdistetyin voimin . . . vuorelle noustuaan he tunkeutuivat Karjalaan ja ryöstelivät niitä alueen osia ja kyliä, jotka harvaan asuttuina näyttivät kykenemättömiltä vastarintaan."
- 12 *Cainunen* ja *cainulainen* tarkoittaa heidän puheessaan pohjalaista, *Cainu* ja *Cainumaa* Pohjanmaata.
- 13 *Mainittu väitösk.* s. 11. Henrik Ganander, *Gramm. Lapon*. [Lapin kielioppi], esipuhe s. 3. mainitsee norjalaisten kutsuvan, ei ainoastaan näitä vaan kaikkia suomalaisia kveeneiksi. Hän sanoo: "Lisään vielä sen seikan, etteivät vastapäätä asuvat norjalaiset tunne sanaa lappalainen, vaan heillä on tapana kutsua suomalaisiksi (Finnar) niitä, joita muut nimittävät lappalaisiksi, muiden suomalaisia kveeneiksi." He eivät näet tunteneet muita suomalaisia (lukuunottamatta karjalaisia, joita he eri nimellä kutsuivat kyrialaisiksi (*kyrialer*) kuin pohjalaiset. Samalla tapaa maanmiehemme nimittävät nykyään kaikkia germaaneja *saxalaisiksi*, heitä lähinnä olevan ja aikoinaan ainoan tuntemansa rannikon asukkaiden, saksilaisten mukaan. Norjalaiset nimittävät aivan oikein ainoastaan lappalaisia finneiksi. Kuten *Ottarin Ympäripurjehduksestakin* ilmenee, nimi kuului näille. Myöhemmin se on harkitsematta annettu meidän maanmiehillemme, nykyisen Suomen asukkaille. Nimi lappalaiset on myöhempi. Se on nähtävästi saanut alkunsa heihin kohdistetusta noituussyytteestä, mutta jäi koko kansan nimeksi. Vrt. Ihre, *Gloss.*, sana *Lapp*.
- 14 Kts. esim. otteita käsikirjoituksesta *Sporringin Ruijaa koskeva selostus*, jotka ovat luettavissa Hans Hammondin kirjassa *Nordiske Missions – Historia* (Kööpenhamina 1787) s. 908 seur., samoin Isaac Olain kirjoitusta Norjan Ruijan rajoista, *sama teos* s. 923 ja 927. Keitä olivat ne kveenit, joiden Torfaeus (m.t. IV s. 352) kertoo noin 1271, Maunu Haakoninpoika (Lainparantajan) ollessa kuninkaana, yhdessä kyrialaisien [karjalaisten] kanssa tunkeutuneen Haalogalandiin ja julmasti raihonneen, on varsin vaikea sanoa, koska ei ilmoiteta, tunkeutuivatko he meritse vai maitse. Mahdollista on, että Norrlantin asukkaat ottivat liittolaisikseen karjalaiset, jotka olivat tunkeutuneet Pohjanlahden rannoille asti, ja tunturit ylitettyään tekivät vanhaan tapaan tämän sotaretken norjalaisia vastaan.
- 15 Ja mielestämme täydellä syyllä, sillä pätevät todisteet osoittavat pohjalaisten olevan alkuperältään osaksi karjalaisia, osaksi hämäläisiä.
- 16 Siten ranskalaisille on siirtynyt gallien, englantilaisille brittien nimi, jne.
- 17 Kts. osa I s. 215. Osa II s. 140.
- 18 Tämä suomalainen sana on ainakin minulle tuntematon. Mutta kuten

juuri osoitimme, *Kainu* ja *kainulainen* näyttävät muinoin varsinaisesti osoittaneen vanhaa kveenien heimoa (lappalaisilta nimi levisi myös lähiseudun suomalaisten keskuuteen). Tämän vuoksi Länsipohjan suomalaiset käyttävät oikeutetusti sanaa osoittamaan heidän lähellään asuvia ja heille erittäin tuttuja ruotsalaisia ja etenkin hälsinglandilaisia, muinaisten kveenien jälkeläisiä (eli kaikkia norrlantilaisia). Kaikki tämä vahvistaa erinomaisesti käsitystäni.

19 Langebek, m.t. s. 110.

20 *De situ Daniae* [Tanskan sijainnista] jne s. 61: ”Svealaisten ja norjalais-ten rajamailla pohjoisessa asuvat scritefingit, joiden kerrotaan voittavan petoeläimetkin juoksussa. Heidän suurin kaupunkinsa on Helsingaland ja seutu on nimeltään Halsingaland.” Ja vähän myöhemmin: ”Tässä valtiossa (Ruotsissa) on lännessä göötalaisia ja Skaran kaupunki, pohjoisessa värmlantilaiset ja scritefingit, joiden pääpaikka on Halsingaland, etelässä on pitkälti Itämeri . . . siellä on suuri kaupunki. Idässä se koskettaa Ripaioksen vuoria, jossa on suunnattomia autiomaita, jne. Siellä on amatsoneja, siellä on koirankuonolaisia, jne.” Mitä hyötyä minulle olisi tällaisista joutavista tarinoista?

21 Vrt. Ihre, mainittu väitösk. s. 12.

22 Kts. m.t. s. 75 nootti 4 ja hänen kirjaansa liitettyä maantieteellistä karttaa.

Henrik Gabriel Porthan: *Valitut teokset*.

Kääntänyt, esipuheen ja johdannon kirjoittanut Iiro Kajanto.

Sivut 237-247. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 373.

Jyväskylä 1982.

Julkaistaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran luvalla.